

Данило Ільницький

КУЛЬТУРНА КАРТОГРАФІЯ
ЖИТТЕВОГО СВІТУ
БОГДАНА ІГОРЯ АНТОНИЧА:
Сяноцька гімназія

Де срібнолентий Сян пливе,
там юність моя й моє серце.

Богдан Ігор Антонич

У контексті дослідження естетичної теорії Богдана Ігоря Антонича спробуємо окреслити розмиті контури його інтелектуальної біографії, здійснити реконструкцію життєвого світу письменника як ключ до розуміння мистецького світогляду, що як своєрідний прожектор освітлює його життя у фокусі інфраструктури мислення і формування інтелектуальних ідей.

Життєвий світ (*життєсвіт*, нім. *Lebenswelt*) – центральне поняття феноменологічної філософії пізнього Е. Гуссерля, яке відтак розвинули і модифікували його учні Р. Інгарден, М. Гайдеггер, П. Рікер, М. Мерло-Понті, а також німецький філософ Ю. Габермас і засновник феноменологічної соціології А. Шюц. Концепцію життєвого світу Гуссерль розробляв, починаючи від ранніх досліджень, та найглибше розвинув її у праці «Криза європейських наук і трансцендентальна феноменологія» (1935–1936). «Життєвий світ – пише Гуссерль у цій праці – є цариною *першопочаткових очевидностей*. Те, що дане з очевидністю, ми пізнаємо у досвіді як “воно саме” у безпосередній присутності [Präsenz], або ж як пригадане воно саме – залежно від того, чи мова йде про сприйняття, а чи про спогад»¹ (курсив мій. – Д. І.).

¹ Гуссерль Э. Кризис европейских наук и трансцендентальная феноменология / Эдмунд Гуссерль ; пер. с нем. Д. Складнева. – СПб. : Владимир Даль, 2004. – С. 175.

Звернемося до тлумачення цієї категорії.

Життєвий світ, – зазначає Іван Шкуратов у «Феноменологічному словнику», – це світ допредикативного (тобто теоретично не зумовленого) суб'єктивно-релятивного досвіду, який анонімно конструюється трансцендентальною суб'єктивністю як світ першопочаткових очевидностей, які є наперед даними і завжди актуалізуються в різних об'єктивізованих досвідах як само-собою-зрозумілі. Відтак життєвий світ охоплює не тільки особисте, але й суспільно-історичне життя людини, тому-то є загальним світом спільного життя.²

Отже, життєвий світ має два важливі аспекти. Перший – це його напередданість, сутністю якої є суб'єктивно-релятивний досвід і що відтак називаємо першопочатковими очевидностями. Важливим тут є фактор постійної актуалізації цих очевидностей як само-собою-зрозумілих. Другий аспект – це поєднання індивідуального і загальносуспільного світів, зокрема у перспективі накладання одне на одного приватного і публічного просторів діяльності. Тут, безперечно, можна говорити про зв'язок життєвого світу з духом часу – іншою феноменологічною категорією. У цьому співвідношенні дух часу – це пласти суспільного і культурно-мистецького життя, які «витають» у повітрі того чи іншого періоду, а життєвий світ – це ті елементи духу часу, що безпосередньо торкаються конкретної особи, стають елементом конкретного досвіду. Втім, у життєвому світі важливим є примат індивідуального, суб'єктивного досвіду попри те, що це універсальна категорія, яка розширює горизонти сприйняття того чи іншого явища – чи то персоналії, чи то спільноти – і відтак впливає на фокус погляду та спосіб дослідження.

Феноменологічний погляд на людину та підхід до її аналізу – крізь призму життєвого світу – чи не вперше втілюється у *психологічному* вимірі, отримавши конкретне застосування у психології.

Феноменологічний метод дослідження, – стверджує Є. Карпенко, – покликаний повернути психологію до безпосереднього вивчення людини у всіх її проявах, відкинувши апріорні теоретичні

² Шкуратов И. Жизненный мир / Шкуратов И. Н. // Феноменологический словарь // Интернет-сторінка «LebensWelt» [режим доступу: http://lebenswelt.narod.ru/d_lw.htm].

конструкти, які утворилися внаслідок аналізу окремих психічних процесів, станів тощо без їх співвіднесення з цілісним хронотопом існування особистості.³

Як же ж спроекувати життєвий світ на літературу, і який стосунок має ця категорія до літературознавства? Майже без змін можемо застосувати опорні пункти цитованого вище твердження до мистецького контексту: феноменологія передбачає безпосереднє вивчення митця/твору у всіх проявах та аналіз окремих мистецьких особистостей/явищ у зв'язку з цілісним хронотопом їхнього існування, врешті, за словами М. Зубрицької, «феноменологія розглядає літературу в якнайширшій перспективі життєвого світу людини та її досвіду»⁴.

Проте повернемося до Е. Гуссерля.

Важливе завдання наукового розкриття життєвого світу, – писав він, – змусити рахуватися зі споконвічним правом цих очевидностей, а саме з їх достоїнством в обґрунтуванні пізнання у порівнянні з достоїнством об'єктивно-логічних очевидностей. Потрібно повністю з'ясувати, тобто довести до остаточної очевидності те, як кожна очевидність об'єктивно-логічних звершень, що дає формальне і змістове обґрунтування об'єктивної теорії (наприклад, математичної, природознавчої), має свої приховані джерела обґрунтування у тому житті, де здійснюються остаточні звершення, де очевидна даність життєвого світу завжди має донауковий побутовий сенс, де вона його набула і знову набуває. Тут шлях іде від об'єктивно-логічної очевидності назад до праочевидності, у якій завжди наперед даним є життєвий світ.⁵

Літературознавча, зрештою, ширше – мистецтвознавча проєкція гуссерлівського життєвого світу, хоч і не висловлена безпосередньо, та закладена поміж рядків його праці, і, зокрема, цитованого фрагменту. Е. Гуссерль говорить про праочевидність, зокрема

³ Карпенко Є. Феноменологічний метод у персонологічних дослідженнях і психологічній практиці / Є. В. Карпенко // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – 2010. – Т. XII. – Ч. 1. – С. 264.

⁴ Зубрицька М. Homo legens: читання як соціокультурний феномен / Марія Зубрицька. – Львів : Літопис, 2004. – С. 69.

⁵ Гуссерль Э. Кризис европейских наук и трансцендентальная феноменология / Эдмунд Гуссерль ; пер. с нем. Д. Складнева. – СПб. : Владимир Даль, 2004. – С. 175–176.

вказує напрям актуалізації життєвого світу – *назад* до праочевидності, до напередданості. Власне, література як об'єкт дослідження до цього добре надається, адже її сутністю, як і сутністю інших видів мистецтва, якраз і є пошук праочевидності шляхом постійного повернення до неї. Тим-то феноменологічний метод, накладаючись при дослідженні літератури на її характерні риси, є вдалим методом її дослідження, вдалим способом відкривати ширші обрії її функціонування, бо застосовує/актуалізовує способи її ж самої, як і ширше – самого ж мистецтва. Окрім художнього дискурсу, це рівно ж стосується літературної критики і різних форм літературної/мистецької теорії.

Отже, гуссерлівська *напередданість* є центром, осердям концепції життєвого світу, яка – у свою чергу – при дослідженні мистецького продукту спонукає шукати його *витоків*. Проте, важливо не лише їх встановлювати, чи на них вказувати, натомість постійно корелювати початок із кінцем, тобто пов'язувати зародження із шляхом розвитку і результатом реалізації художнього твору чи наукової праці. Цю тріаду (зародження-розвиток-реалізація) як елементи життєвого світу феноменологія пропонує шукати у *приватній топології* митця чи інтелектуала. І незалежно від того – чи це художня творчість, а чи інтелектуальна діяльність – тут неодмінно фігурує проблема *пам'яті*, кореляції минулого і майбутнього, а точніше – постійної актуалізації минулого, яке не відпускає та визначає, а інколи й диктує формозмістову сутність (наповнення) цих діяльностей.

В античному контексті існують поняття *мнеме* і *анамнесис*, перше з яких позначає здатність людини запам'ятовувати, а друге – здатність інтерпретувати запам'ятоване і доповнювати його індивідуальним досвідом. Відтак – є перша і друга пам'ять Мнемозіни (богині пам'яті та дев'яти муз), які відповідно втілюють забуття і пам'ять та їхню взаємодію. «Після певного періоду забуття, – стверджує М. Зубрицька, – пам'ять не стільки зберігає чи відновлює колишній зміст, як оновлює його чи творить наново, як колаж чи монтаж випадково збережених фрагментів. Коли відступає перша реальна пам'ять, то її місце займає друга оновлена квазі-пам'ять, яка на догоду новим так званим теперішнім

обставинам згадує образи минулого»⁶. Проблема пам'яті є широкою, а друга пам'ять Мнемозіни – тобто забуття – може мати різні форми прояву, у тім числі як негативні, так і позитивні. Якщо ж йдеться про творчу особистість, то вона завжди поєднує ці два види пам'яті, синтезує їх. Творчий процес – це своєрідне дзеркало *культури пам'яті*, а також симбіоз, взаємодія і *накладання* індивідуального та колективного досвідів. Накладання запам'ятованого і забутого, а також особистого і загального, є своєрідною грою між минулим і теперішнім, процесом звернення до минулого через постійне пригадування і повертання до нього.

При аналізі життєвого світу письменника чи літературознавця цікавою, на наш погляд, є теорія фреймів американського ученого Марвіна Мінського, автора праці «Фрейми для репрезентації знань» («A Framework for Representing Knowledge», 1974). Застосування фреймного способу до поділу життєвого світу тої чи іншої постаті на певні періоди/частини/реперні точки допомагає усвідомити важливість постійної актуалізації минулого та накреслити взаємозв'язок між, з одного боку, поділеним, але, з другого боку, цілісним хронотопом існування особистості.

За своєю сутністю поняття «фрейм» нагадує другу пам'ять Мнемозіни – це одиниця уявлення і представлення знань, яку ми запам'ятали в минулому і деталі цих знань можемо змінювати відповідно до ситуативного контексту, відтак кожен фрейм може бути доповнений різноманітною інформацією. «Основним пунктом цієї теорії є те, – стверджує її автор М. Мінський, – що людина, намагаючись пізнати нову для себе ситуацію чи по-новому подивитися на уже звичні речі, вибирає зі своєї пам'яті якусь структуру даних (образ), яку називаємо *фреймом*, щоб шляхом зміни у ній окремих деталей, зробити її придатною для розуміння ширшого класу явищ чи процесів»⁷. Фрейм – це завжди певна рамка, проте цікавими є перетини

⁶ Зубрицька М. Про що мовчить Мнемозіна? (спогади С. Пшибишевського про В. Стефаніка у контексті новочасної культури пам'яті) / Марія Зубрицька // Див. у цьому виданні. – С. 236.

⁷ Минский М. Фреймы для представления знаний / М. Минский ; пер. с англ. О. Гринбаума ; под ред. Ф. Кулакова. – М. : Энергия, 1979. – С. 7.

різних рамок, різних фреймів, різних частин життєвого світу тої чи іншої постаті.

Такими фреймами, або ж реперними точками життєвого світу Богдана Ігоря Антонича вважаємо три ключові стадії його приватної топології, а саме: *дитинство*, *гімназія* та *університет*. Кожен із цих етапів життєвого, а відтак творчого та інтелектуального життя Б. І. Антонича відіграв важливу роль на шляху від характерного лемківсько-українського світосприйняття, пізнання української літератури і найважливіших закономірностей світового літературного процесу до формування власних поглядів на сутність мистецтва, його ролі в індивідуально-психологічному житті творчої особистості, а також його місця у суспільному і культурному житті тої чи іншої національної культури. При цьому головним фреймом, який пізніше набував увиразнення, доповнення і розширення, є Антоничеве *дитинство* як найбільший конденсат *наперед даного* і *першопочаткового* (за Е. Гуссерлем).

Як теорія М. Мінського є об'ємною і її не можна спрощувати, так і поділ життєвого світу Б. І. Антонича на ці три частини є умовним. Все ж створюємо ці фрейми, адже на протигагу невидимому інтерсуб'єктивному львівському контекстові, який трактуємо як дух часу, вони є *видимими* рамками Антоничевого життєвого світу. І ці три фрейми, три символічні стадії інтелектуальної біографії Б. І. Антонича – дитинство, гімназія та університет – є прожектором на його теорію національного мистецтва, яка є найголовнішим концептом у його мистецькому світогляді, підсумком світоглядно-естетичних шукань, акумуляцією теоретико-літературознавчих поглядів.

Австрійський філософ-феноменолог Альфред Шюц у своїй підсумковій праці «Структури життєсвіту» писав:

Категорії біографічної артикуляції, власне, є не категоріями внутрішньої тривалості, а інтерсуб'єктивно сформованими категоріями, закладеними у релятивно-природному світоспогляданні. В принципі вони навіязуються окремому індивіду і перетворюються ним на внутрішні. Формальні структури дитинства, юності, зрілості, старості тощо виявляють велике соціальне коливання поширення, як і велику варіації змісту.⁸

⁸ Шюц А. Структури життєсвіту / Альфред Шюц, Томас Лукман ; пер. з нім. та післямова В. Кебуладзе. – К. : Український Центр духовної культури, 2004. – С. 70.

Приватна топологія Б. І. Антонича – це водночас й інфраструктура мислення, яка розвивається крок за кроком, певними етапами, отож, має свою тяглість та історичний розвиток.

Головна структура життєвого світу – його історичність, – стверджує Н. Мотрошилова. – Він проявляється у формі тої чи іншої історичної традиції; він завжди співвідноситься з конкретною людською спільнотою, а отже, з її територією, з її ґрунтом, ландшафтом, будинками та іншими спорудами, одне слово, співвідноситься із навколишнім світом у широкому значенні цього слова. Існує «першопочаткове навколишнє середовище» (Ur-Umwelt), найближча до нас природа і «світ твого дому» (Heimwelt), твоєї сім'ї (Familienwelt), який розширюється у простір «батьківщини» (Heimat). Цей світ, з одного боку, має глибоко особистісне забарвлення, а з іншого боку, постає як «середовище речей» (sachliche Umwelt). І уже на такій дводенності природного та індивідуального світу базується ідеальне середовище, тобто складне переплетення об'єктивованих «даностей» культури»⁹.

За цією класифікацією Антоничева *Лемківщина* є його *Umwelt*'ом і водночас *Heimwelt*'ом, *родина* – *Familienwelt*'ом, *Україна* – *Heimat*'ом, а зовнішні форми втілення ідей та культурно-мистецьких пластів, наприклад, книжки, які траплялися у процесі становлення (навчання, розвитку), є його *середовищем речей* (sachliche Umwelt). Зазначене у цитаті з Н. Мотрошилової схоже на культурологічну тріаду *топос-тропос-антропос* (а точніше: топос → тропос → антропос) як засадничого принципу кореляції тексту і контексту. Топос символізує місце/місця, тропос – художні твори/ідеї/середовища, антропос – символізує людину/особистість. Між цими трьома складниками може бути різнонапрямний і різнохарактерний зв'язок, а найголовнішим є те, що людина (антропос) – не тільки вона-сама, сама-в-собі, але й її топос і тропос. У контексті нашої роботи *антропосом* є безпосередньо Б. І. Антонич (на різних етапах свого життя і у різних соціальних ролях), його

⁹ Мотрошилова Н. Учение о жизненном мире и «кризисе европейского человечества» / Н. В. Мотрошилова // История философии: Запад – Россия – Восток : учебник для студентов высших учебных заведений. – 2-е изд. – М. : «Греко-латинский кабинет» Ю. А. Шичалина, 1999. – Кн. 3 : Философия XIX – XX в. / под. ред. Н. В. Мотрошиловой и А. М. Руткевича. – С. 177.

топосом – Лемківщина і родина, а гімназію та університет можна вважати його *тропосом*.

Атмосфера малої батьківщини, родинне середовище, навчання у гімназії та університеті, впливи, які довелося зазнати, життєві стежки, якими довелося йти і люди, які траплялися на цих стежках, по-різному сприяли формуванню і розвиткові Антоничевого світогляду, утворюючи *культурну картографію* його життєвого світу, яка накреслює генезу майбутніх теоретико-літературних, мистецтвознавчих, естетичних концепцій і визначає фактори, які у той чи інший спосіб впливали на їх формування.

Отже, коли говоримо про мистецький світогляд Б. І. Антонича і теоретичні його аспекти, маємо на увазі не лише безпосередній аналіз втілених у текст положень світоглядно-естетичних засад, а попередньо – розгляд *топосу* і *тропосу* в процесі формування *антропосу* (як суб'єкта інтелектуальної і мистецької діяльності), відтак – реконструювання життєвого світу – наступної після духу часу – стадії аналізу часопросторової перспективи постання мистецької теорії Б. І. Антонича.

Упродовж 1920–1928 рр. Богдан Ігор Антонич був учнем Сяноцької державної гімназії гуманістичного типу імені Королеви Софії (*Państwowe gimnazjum im. Królowej Zofii w Sanoku, typ humanistyczny*). Михайло Кудлик, який разом з Б. І. Антоничем навчався у цій гімназії і на сьогодні є автором одного з небагатьох спогадів про цей період його біографії, стверджує, що «навчання тривало 8 літ, після закінчення чотирьох років навчання у народній школі» і що Б. І. Антонич «прийшов [...] не до першого класу, а вчився в якійсь іншій школі або, може, навіть приватно вдома, а відтак щойно перейшов до Сянока»¹⁰. Однак у фонді Б. І. Антонича, який міститься у відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника (надалі – ЛННБУ

¹⁰ Кудлик М. Учень гімназії / Михайло Кудлик // Весни розспіваної князь: слово про Антонича : статті; есе; спогади; листи; поезії / [упоряд. М. Ільницький, Р. Лубківський ; передм. Л. Новиченка]. – Львів : Каменярь, 1989. – С. 322.

ім. В. Стефаника) зберігається повний комплект його річних свідоцтв (*swiadectwo roczne*), які свідчать про те, що він все-таки пройшов повний курс навчання: від першого до восьмого класу¹¹.

Чому вибір Антоничевих батьків щодо його навчання випав саме на гімназію у Сяноку? Мабуть, не тільки тому, що тут раніше вчилися його батько і дядько, але й тому що «на цілу Лемківщину, – як твердить М. Кудлик, – це була одинока гімназія, де вчили також і української (руської мови)»¹². Загалом же «навчання у гімназії відбувалося польською мовою, а української мови вчили лише українців (обов'язково), а поляки чи євреї могли вчитися над обов'язково, але ніхто не ходив: не було бажаючих»¹³. Відсутність в учнів інших національностей інтересу до української мови зрозуміла – вивчати мову поневоленого народу було їм не потрібно і не престижно. Проте не кожен із питомих українців-лемків міг похвалитися кращими знаннями своєї ж рідної мови. Річ, утім, що, як стверджує М. Кудлик, «українських народних шкіл було дуже мало, – тому учні (українці. – Д. І.), які приходили до гімназії зі шкіл із польською мовою навчання, уміли по-українськи дуже слабо не те що писати, а й читати...»¹⁴. Б. І. Антонич же належав до тих небагатьох, які «принесли знання з дому» та «розмовляли, читали і писали добре по-українськи»¹⁵.

У контексті інтелектуальної біографії Б. І. Антонича період гімназійного навчання є подвійним. З одного боку – це безпосередньо навчання, тобто навчальна програма як певна система знань, а також форми і методи її подачі, а з другого боку – це те, як проявляв себе Б. І. Антонич і що відбувалося з ним *попри* це навчання і *поза* ним: йдеться про характер його зацікавлень, прояви його діяльності, своєрідне продовження пізнаного і набутого у дитинстві та зародки артикульованих пізніше світоглядних та естетичних принципів.

¹¹ ЛННБ України ім. В. Стефаника. – Від. рукоп. – Ф. 10. – Од. зб. 1. – Арк. 3-7, 11-16.

¹² Кудлик М. Учень гімназії / Михайло Кудлик // Весни розспіваної князь: слово про Антонича : статті; есе; спогади; листи; поезії. – Львів : Каменяр, 1989. – С. 322.

¹³ Там само.

¹⁴ Там само. – С. 323.

¹⁵ Там само.

Отож, розглянемо ці два русла Антоничевого гімназійного періоду.

Гімназія у Сяноку була навчальним закладом «класичного типу, себто особливу увагу звертали на латинську і грецьку мови»¹⁶. Для випускного іспиту з латинської мови кожен учень Сяноцької гімназії повинен був простудіювати кілька творів античних класиків та підготувати до іспиту уривки із них. Як свідчить один із гімназійних документів Б. І. Антонича, він обрав уривки з Марка Туллія Цицерона, Гая Юлія Цезаря і Квінта Горація Флакка¹⁷. Тож у Сяноку Б. І. Антонич отримав класичну освіту і добрий філологічний вишкіл, якими завжди славилися галицькі гімназії.

Які ще предмети вивчали учні Сяноцької гімназії? Маючи доступ до річних свідоцтв Б. І. Антонича – ґрунтовних джерел навчальної програми – звернемо увагу на його оцінки і відтак проаналізуємо, які дисципліни були йому доступніші, а отже, були предметом більшого зацікавлення.

Із таких предметів як *християнська етика* та *українська (руська) мова* у свідоцтвах Антонича – «відмінно» від 1 до 8 класу. За невеликими винятками такі ж успішні результати в гімназіста у вивченні *польської мови* (у 2 класі та I семестрі 7 класу – «добре», решта – «відмінно»), *німецької мови* (її вивчали починаючи із другого класу; у 5 та 8 класах – «добре», решта – «відмінно») та *латинської мови* (вивчали із 4 класу; 4-6 клас – «відмінно», 7-8 клас – «добре»). Хоча *французьку мову* у гімназії вивчали лише один рік (у 3 класі), в Антонича з неї – «відмінно». *Грецьку мову*, попри твердження М. Кудлика, Антонич не вивчав: принаймні, інформації про це у свідоцтвах немає. З *історії*, яку вивчали із 2 класу, в Антонича «відмінно» (3-6, 8 кл.) і «добре» (2, 7 кл.), з *географії* – «відмінно» за винятком 2 класу («добре»). З *математики* в Антонича – «відмінно» (1-2, 4-5 кл.) і «добре» (3, 6-8 кл.). *Фізику і хімію* (її вивчали як один предмет)

¹⁶ Там само. – С. 322.

¹⁷ ЛННБ України ім. В. Стефаника. – Від. рукоп. – Ф. 10. – Од. зб. 1. – Арк. 8; Опубліковано: Антонич Б. І. Повне зібрання творів / Богдан Ігор Антонич / [передмова М. Ільницького; упорядкування і коментарі Д. Ільницького; редактори І. Старовойт, М. Старовойт]. – Львів: Літопис, 2009. – С. 731.

Антонич складав на «відмінно» (2, 7 кл.) і «добре» (3, 6 кл.), *природознавство* – на «відмінно» (1, 3-5 кл.) і «добре» (2 кл.). З *фізичної культури* в учня – «відмінно» (2-4 кл.) і «добре» (5, 6, 7 кл.), з *трудового навчання* – «відмінно» (3 кл.) і «добре» (2 кл.). Успіхи в Антонича були в *малюванні* («відмінно» у 3-5, 6, 8 кл. та «добре» у 2 і 7 кл.) та в уроках *співу* («відмінно» у 2 та «добре» у 3 кл.). Вивчали у гімназії і *філософію*, яку Антонич склав у випускному класі на «добре».

Можемо простежити таку тенденцію: незважаючи на те, що Антонич назагал навчався дуже добре, до предметів гуманітарного і творчого характеру проявляв більші здібності, аніж до природничих чи точних наук. І якщо в молодших класах він однаково успішно опановував майже всі предмети, то у старших проявився його інтерес саме до гуманітарних. Це підтверджують підсумкові оцінки Антонича-гімназиста у свідоцтві зрілості: «відмінно» у нього з *християнської етики, німецької, польської, української мов*, а також з *малювання, історії та науки про сучасну Польщу*, «добре» – з *латинської мови, математики, філософії, фізичної культури, фізики і хімії*¹⁸.

Проте, не обмежуватимемося лише оцінками Б. І. Антонича, які хоча й відображають певну лінію зацікавлень (крізь призму *успішності*), та все-таки не можуть дати цілісної картини формування його творчо-інтелектуального досвіду.

Як свідчать спогади О. Олійник, у гімназії Б. І. Антонич був відкритим до пізнання різних сфер людської діяльності, водночас в цей період виразно проявляються і набувають серйозніших форм його творчі здібності. «Вже в гімназії, – пише О. Олійник, – в нього всебічні зацікавлення. Чи не нарівні цікавлять його техніка, медицина і кіно; малярство, поезія й спорт. Та найбільше цікавиться музикою. Любить її. Сам грає на скрипці. Вже в сьомій класі виступає із скрипковим сольом на Шевченківському концерті. В тому часі повстають його перші композиції, як ось марш,

¹⁸ ЛННБ України ім. В. Стефаника. – Від. рукоп. – Ф. 10. – Од. зб. 1. – Арк. 23; Опубліковано: Антонич Б. І. Повне зібрання творів / Богдан Ігор Антонич. – Львів : Літопис, 2009. – С. 732–733.

що його опісля грала ціла гімназія»¹⁹, окрім цього «його картини належать до найліпших на малярських виставках в гімназії»²⁰.

Що ж до літературної творчості, то про це збереглися відомості лише у спогаді М. Кудлика. «У ті роки, – стверджує він, – [Антонич] почав писати свої перші вірші, але мені не доводилося їх читати, він нерадо їх показував»²¹. У цьому уривку прочитаємо тут успадковану з дитинства Антоничеву *засоромленість*, яка проявлялася і під час навчального процесу. «Коли на уроці професор питає: “Кто rowie?”, – пише О. Олійник, – Антонич не підносив руки. Сидів мовчки і слухав. Коли відповідь не задовольняла професора і він ще раз ставив це саме питання, щойно тоді вставав Антонич»²². Тож Б. І. Антонич-гімназист не чванився своїми здібностями і знаннями та попри те, що був українцем, здобув повагу у вчителів-поляків. О. Олійник стверджує, що Б. І. Антонич «відразу звернув на себе увагу вчителів своїми небуденними здібностями. Професори ставили його за взірць [...] Від першої кляси “відзначаючий”, скінчив гімназію з відзначенням у 1928 році. В тому часі багато читає і призибує вже чималу бібліотеку, що їх опісля вже доповнює як студент університету»²³. Відтак вона наводить цікавий епізод: «Яке було ставлення професорів до нього показує такий факт. У сьомій клясі на лекції латини професор глузував з учня: “А може пшипровадзіць маленькего Антоніча, жеби тебе подповедзал?” Професори справді полюбили його»²⁴. На сьогодні, щоправда, прізвища цих гімназійних професорів є невідомими (окрім двох викладачів української мови, про яких мова піде згодом).

Навчання у гімназії і загалом гімназійний період життя Б. І. Антонича є характерним своєю двоколіїністю, подвійним – через дві національні призми – шляхом освіти, розвитку та

¹⁹ Олійник О. Надгробок на могилі щастя : біографія / Ольга Олійник // Ми. – 1939. – Кн. 3, травень-червень. – С. 12.

²⁰ Олійник (Ксенжопольська) О. Забутий поет Лемківщини / Ольга Олійник (Ксенжопольська) // Весни розспіваної князь: слово про Антонича : статті; есе; спогади; листи; поезії. – Львів : Каменяр, 1989. – С. 359.

²¹ Кудлик М. Учень гімназії... – С. 323.

²² Олійник (Ксенжопольська) О. Забутий поет Лемківщини... – С. 359.

²³ Олійник О. Надгробок на могилі щастя... – С. 12.

²⁴ Там само.

пізнання себе. З одного боку, опанування офіційної польської навчальної програми, як бачимо, не було для Б. І. Антонича складним завданням чи якоюсь перепорою. Навпаки, він був відкритим до контексту польської історії, літератури і культури, що його вивчали у гімназії. Б. І. Антонич «якось розповів мені, – зізнається М. Кудлик, – що перечитав усі твори, які одержали нагороду Нобеля, у перекладі польською мовою»²⁵, а його улюбленими польськими письменниками були «Словацький, Міцкевич, Красинський»²⁶. З польського контексту Сяноцької гімназії Б. І. Антонич, безперечно, уповні скористав.

Проте Б. І. Антонич у гімназії вирізнявся не тільки своїми успіхами у навчанні та здібностями, а й, попри безперечний дискомфорт, відчуття національної приналежності, яка була закладена ще у дитинстві. У кожному з річних свідоцтв Б. І. Антонича зазначено, що він – греко-католицького обряду. О. Олійник розповідає, що «хоч чужі шукають його товариства, він держиться тільки своїх. Навіть світлина з восьмої класи самих українців це не випадок, а зазначення своєї національної окремішності»²⁷. Національна ж диференціація серед учнів Сяноцької гімназії була виразною. У своєму незавершеному романі «На другому березі» Б. І. Антонич описує шкільні враження героя, і в цьому пасажі неможливо не помітити автобіографічного підґрунтя:

У школі перший раз відчули ми глибоко й зрозуміли вагу національної приналежності. Половина відділу була іншої народности й дивилася на нас зашморгом. Зиркала спідлоба, мов на відмінні, різні від них створіння. Найгостріше виступала прірва в часі молитви. Коли прийшлося нам говорити отчеш, вони сливе й душилися від стримованого реготу. Тоді зазнавали ми дошкульного, в'їдливого, майже фізичного болю. Мовби хтось пхав нам голки за нігті. В голові появлялася наївна думка: – Навіщо люди балакають різними мовами та чому одні діти можуть сміятися з мови других?²⁸

²⁵ Кудлик М. Учень гімназії... – С. 323.

²⁶ Там само.

²⁷ Олійник О. Надгробок на могилі щастя... – С. 13.

²⁸ Антонич Б. І. Повне зібрання творів / Богдан Ігор Антонич. – Львів : Літопис, 2009. – С. 522.

Однак патріотизм Антонича – не лише у відстороненості від учнів інших національностей (передусім поляків), чи у відчутті несправедливості, приниження і болю. Антоничів стосунок до українського контексту був активним: насамперед він цікавився рідною культурою, пізнавав і вивчав її. А для цього зацікавлення були сприятливі обставини, які підкріпили, а, можливо, і зумовили його національні інтенції. Річ у тім, що в Сяноцькій гімназії на час Антоничевого навчання у ній українську мову викладали *Володимир Чайківський* (1884–1937), а відтак *Лев Гец* (1896–1971). Кожен із них був непересічною постаттю в українському культурному, мистецькому і громадсько-політичному житті, а в гімназійному масштабі – постаттю, безперечно, харизматичною.

В. Чайківський відомий як активний громадський діяч, зокрема як заступник Українського народного дому у Сяноку (1928–1935), голова кружка місцевого товариства «Рідної школи» (1925–1929), а також як один із засновників «Народного комітету» у Сяноку, відомого своєю солідаризацією з УНР у формі масової маніфестації лемків 3 березня 1918 р.²⁹

Роль В. Чайківського в Антоничевій інтелектуальній біографії особлива. Навчаючи української мови, він «знав, що мале число годин та рівень програми не дадуть учням того знання української мови і літератури, яке слід би винести з гімназії, і запрошував до себе додому здібніших учнів, давав читати зі своєї досить багатой бібліотеки українські книжки, а відтак при поверненні обговорював прочитане»³⁰. Б. І. Антонич належав до «здібніших», і саме у цьому неформальному українському гуртку ознайомився з класикою української літератури. «Улюбленими українськими поетами для нього були Франко, Шевченко, Леся Українка, із прозаїків Кобилянська, Нечуй-Левицький...» – згадує М. Кудлик³¹. Завдяки ініціативності В. Чайківського Б. І. Антонич не тільки заповнив прогалини у своїй освіті, але й вивів свою обізнаність з українським

²⁹ Калинець І. Знане і незнане про Антонича : матеріали до біографії Богдана Ігоря Антонича / Ігор Калинець. – 2-е вид., виправлене і доповнене. – Львів : Друкарські куншти, 2011. – С. 37.

³⁰ Кудлик М. Учень гімназії... – С. 323.

³¹ Там само.

контекстом на один рівень з польським, поставив свою національну закоріненість на певний ґрунт. В. Чайківський приглядався до Антонича-гімназиста і вже тоді помітив його талант, пророкував йому успішне майбутнє, звертаючи увагу передусім на літературні зацікавлення свого учня. «...Вчитель Чайківський казав мені, – розповідає М. Кудлик, – що Антонич пробує писати вірші та що в нього проявляється непересічний талант. Пророкував, що з нього буде поет. Узагалі Чайківський гордився Антоничем, який був дуже здібний учнем»³².

Що ж до Лева Геца, то української мови Б. І. Антонича він, як сам згадує, «вчив [...] повних два роки»³³. Інформація про те, що він викладав українську мову, є тільки у спогадах про Антонича, натомість у всіх інших джерелах Л. Гец у стосунку до Сяноцької гімназії фігурує як учитель рисунку. Це й не дивно, адже передусім він був митцем-маляром.

У творчій праці Л. Геца як художника і педагога мистецькі пошуки та модерні форми їх вияву завжди були пов'язані з національним закоріненням. Він навчався в І. Левинського, О. Новаківського та у Краківській академії мистецтв. Служив у легіоні Українських січових стрільців. У Сяноцькій гімназії працював упродовж 1925–1944 рр. Був одним з ініціаторів заснування й активістом українського громадсько-культурного товариства «Лемківщина» в Сяноку. Справою його життя було створення і наповнення музею «Лемківщина», який він очолював до його ліквідації у 1944 р.³⁴. Завдяки ініціативності Л. Геца музей «Лемківщина» став найавторитетнішим зібранням матеріальної і духовної культури лемків.

Лев Гец підтримував стосунки з Б. І. Антоничем і по завершенні його навчання у гімназії: у зв'язку із появою збірки «Три перстені» (1934) вітав його «у світі краси на спільних стежках мистецтва»³⁵.

³² Там само. – С. 324–325.

³³ Гец Л. Що я згадую про Богдана / Лев Гец // Весни розспіваної князь: слово про Антонича : статті; есе; спогади; листи; поезії. – Львів : Каменярь, 1989. – С. 321.

³⁴ Сидор О. Гец Лев / Олег Сидор // Енциклопедія Львова. – Львів : Літопис, 2007. – Т. 1 / за ред. А. Козицького та І. Підкови. – С. 617.

³⁵ Гец Л. [Лист до Б. І. Антонича від 22 січня 1935 р.] / Лев Гец // Весни розспіваної князь: слово про Антонича : статті; есе; спогади; листи; поезії. – Львів : Каменярь, 1989. – С. 381.

І, справді, ці стежки були спільними. У той час, коли Б. І. Антонич став відомим поетом, писав і публікував статті, Л. Гец теж був присутнім у мистецькому житті Львова і активним його учасником, хоча постійно жив у Сяноку. Він був членом Асоціації Незалежних Українських Мистців, яка організувала йому персональну виставку у Львові (4.02–4.03.1934). У супровідному тексті до каталогу виставки, автором якого був І. Іванець, наголошено, що «на широкому [...] полі українського образотворчого мистецтва стоїть Лев Гец зі своїм власним до інших неподібним обличчям» і що має він «свій питомий мистецький вислів»³⁶. Невдовзі після відкриття виставки у газеті «Назустріч» з'явилось інтерв'ю з Л. Гецом, у якому митець цікаво розповідає про своє творче життя³⁷.

До останніх років свого життя Л. Гец цікавився усім, що стосувалося його колишнього учня Б. І. Антонича. Зокрема, у листі до історика та етнографа, дослідника історії і культури Лемківщини Івана Красовського від 13 лютого 1968 р. він вболівав за долю літературної спадщини Антонича та її популяризації у рідній Україні: «Сердечному Товаришеві спасибі за [...] гарну книжку Антонича. Шкода, що не дали трохи ліпшого паперу. Відчувається брак його. Вже трета книжка виходить про Антонича. На першому місці словаки, потім Америка, а далі Україна. Добре, що і таке є. Будуть колись поправляти»³⁸.

У спогаді, написаному для видання «Перстені молодості» (1966), Лев Гец так пише про Б. І. Антонича: «Часто він був задуманий, замріяний. Задачі його були дуже добрі. В класі Антонич нічим спеціально не відрізнявся, але не був таким веселим, як його товариші»³⁹. Ця характеристика наштовшує на висновок,

³⁶ Виставка творів Лева Геца. V. Вистава Асоціації Незалежних Українських Мистців. Львів, 4 лютого – 4 березня 1934 р. // Українські мистецькі виставки у Львові (1919-1939) : довідник ; антологія мистецько-критичної думки / автор-упорядник Р. М. Яців ; Львівська національна академія мистецтв ; Інститут народознавства НАН України. – Львів, 2011. – С. 201.

³⁷ Лев Гец про свою буденщину і про свої мрії / Назустріч. – 1934. – Ч. 4, 15 лютого. – С. 4. – Не підписано.

³⁸ Гец Л. Лист до Івана Красовського від 13 лютого 1968 року : рукопис / Лев Гец // [3 приватного архіву Івана Красовського].

³⁹ Гец Л. Що я згадую про Богдана... – С. 321–322.

що Антоничева *гімназія* є проміжним періодом між *дитинством* та *університетом* – тобто між періодом, коли риси та інтереси Б. І. Антонича починали проявлятися, і періодом, коли вони закріпилися, сформувалися у систему, утворили цілісність. «Задуманість» і «замріяність» Антонича-гімназиста нагадують «обсервації» за світом Антонича-дитини і свідчать про його творче начало; «добрі задачі» є продовженням його інтересу до книжок та до сприйняття мистецтва і свідчать про Б. І. Антонича як про людину інтелекту; врешті, те, що він «спеціально не відрізнявся» є продовженням його дитячої засоромленості, а те, що не був веселим – дитячої поважності. Тож спогад Л. Геца свідчить про те, що упродовж сяноцького періоду риси Антонича-дитини почали ставати на серйозний ґрунт, водночас, проявлене у гімназії є зародком серйозно артикульованого в університеті, який є її продовженням, розширенням і поглибленням. А разом все це творить синтетичний образ Б. І. Антонича як митця та інтелектуала.

Загалом же гімназійний період в інтелектуальній біографії Б. І. Антонича характеризується певними дуальностями, які між собою пов'язані.

Передусім це – дуальність *польського* та *українського* елементів у навчанні та розвитку. Офіційна польська навчальна програма Сяноцької гімназії дала Б. І. Антоничеві добрий вишкіл, серйозну базу знань з гуманітарних дисциплін. Він вивчав латинську, німецьку, французьку мови, що не могло не стати у пригоді в майбутній літературній діяльності: у 1930-х рр. Б. І. Антонич писав рецензії на твори європейських письменників, яких на той час в перекладі українською мовою не було. Польська ж мова стала для нього посередником у пізнанні світового літературного контексту (перечитав в перекладі цієї мовою всі твори, що одержали Нобелівську премію), а, отже, у розширенні мистецького світогляду. З іншого боку, гімназійний період – це виразне проявлення і артикуляція національного світогляду Б. І. Антонича: він не тільки на побутово-комунікаційному рівні ідентифікує себе як українець, але й старається якомога більше пізнати *свою* культуру, зокрема мову і літературу. Треба звернути увагу на те,

що Б. І. Антонич на час навчання у гімназії спілкувався рідним лемківським діалектом, проте, ознайомлюючись із творами, наприклад, І. Нечуя-Левицького, пізнавав багатство української літературної мови, яка була сформована на основі східноукраїнських, а не західноукраїнських її говорів. Тож у гімназії знаходимо початки майбутньої *передписьменницької* роботи, яка полягала в опануванні української літературної мови, та підвалини майбутнього трактування сутності національного характеру мистецтва. Загалом же Антоничеве сприйняття цих двох різних контекстів *синтетичне*: він не схильний до абсолютизації одного чи другого з них, однаковою мірою їх опановує, хоч його рецепція *польського* і *українського* має відмінності: читаючи і польську, і українську літератури, він знає, що його – це українське⁴⁰. Втім, як бачимо, його тяга до національного проявлялася не через заперечення *іншого*, а – при усвідомленні розмежування – через співіснування з ним.

Інша дуальність Антоничевої гімназії – це поєднання *офіційного* і *неформального* навчання, тобто пізнання тієї чи іншої галузі безпосередньо на заняттях у поєднанні з активною позанавчальною діяльністю – музикуванням, малюванням, читанням і писанням, де, власне, Б. І. Антонич виразно проявлявся як майбутній митець. Ці два способи навчання у гімназії формують третю дуальність – поєднання освіти, ерудиції і творчості, або ж *інтелектуального* і *творчого* начал, яке, як і раніше – у дитинстві – пов'язане із творенням мистецтва та його рецепцією.

Реконструкція гімназійного контексту Антоничевого життєвого світу – на основі документів і спогадів – свідчить про те, що це був період перших серйозних кроків у віднайденні і формуванні своєї ідентичності. Ідентичності творчої та ідентичності національної. У гімназії проявилось те, що Б. І. Антонич – це митець, відтак – що це *український* митець, і, врешті, – що це митець і *вчений*, *інтелектуал*, який проявляв інтерес до гуманітарних

⁴⁰ Зауважимо, що твердження про те, що, мовляв, Б. І. Антонич свої перші вірші (власне, в гімназії) писав польською мовою, на сьогодні не має джерелознавчих підстав, адже у фонді письменника у ЛННБУ ім. В. Стефаніка не міститься жодного вірша польською мовою.

дисциплін. Врешті, в Антоничевій гімназії проявилось те, що він був *синтетичним* – і в сприйнятті мистецтва, і в сприйнятті різних національних культур.

Загалом же життєвий світ Б. І. Антонича є гармонійним і цілісним, взаємодоповнювальним у своєму розгортанні і накладанні одне на одного різних частин-фреймів. Його розвиток – це постійне увиразнення і доповнення, виправлення і вдосконалення чогось основного, базового і наперед даного, якоїсь очевидності (за Е. Гуссерлем), як у теорії М. Мінського, коли кожен наступний фрейм обрамлює попередній, створюючи для нього новий простір для розширення і взаємодії.

Першим, головним фреймом Антоничевого *Lebenswelt*'у є його *дитинство*. Подальшу ж діяльність українського письменника і теоретика мистецтва можна вважати процесом постійної актуалізації дитинства, його перетрансформації від одного періоду до іншого, бо навіть побіжний розгляд Антоничевих витоків із їхнім подальшим руслом свідчить, що плід, як і в дереві, – це наслідок коріння. І це не просто традиційна сторінка зі звичної біографії, але й частина історії інтелектуальних ідей, пласт, який їх формував і з якого вони випливали. Відтак те, що було звичайною рисою дитини (наприклад, самозаглибленість, поважність, небажання виставлятися вперед) чи елементом родинного виховання або ж увібраним від лемківського світосприймання, врешті, проявленим через самостійний досвід – зміцнювалося, увиразнювалося, трансформуючись у риси творця та інтелектуала, формувало майбутню поведінку у загальносуспільному і культурно-мистецькому житті, ставало поглядом, елементом мистецького світогляду. У цьому контексті *гімназія* та *університет* – попри самотність цих етапів інтелектуальної біографії Б. І. Антонича – це великою мірою те, що надало форми набутому у дитинстві.

У життєвому світі Б. І. Антонича характерною ознакою є постійна кореляція різних елементів. Врешті, найважливішою його ознакою є їхній *синтезизм* – як у процесах навчання, пізнання різних культур, загалом формування, так і в способах творчого самовираження, у формах літературної діяльності. Наскрізними

дуальностями Антоничевого життєвого світу – від дитинства через гімназію і до університету – є кореляція *національна* (польського і українського), яку можна співвіднести з *офіційними* та *неформальними* формами діяльності, а також кореляція *творча* (художнього й інтелектуального). Саме вони є закореними у дитинстві і сильно розвинуті у двох наступних періодах.

Гімназія та університет – два фрейми інтелектуальної біографії Б. І. Антонича, де він формує і чітко формулює свою національну ідентичність, яка для нього безпосередньо пов'язана з мистецтвом, з вільним творчим висловом. У національній дуальності свого *Lebenswelt*'у він обрав *українське*, відтак через неформальну активність пішов шляхом вільного літератора, а не представника офіційного академічного університетського середовища. При цьому варто відзначити, що несприятливі – з точки зору українського суспільства – обставини міжвоєнної польської держави не заважали Антоничеві ні у творчій реалізації, ні у виявленні національної приналежності. Тому життєвий світ Б. І. Антонича як певний пласт культури – це не так філософська рамка, як рамка національна, яку й накреслюють три фрейми його інтелектуальної біографії. Проте, йдеться не про обмеження, а про розвиток через національне, і – через занурення у нього – вихід на мистецьке, естетичне.

Антоничева теорія «національного мистецтва», сформульована в однойменній статті 1933 року та в інших працях, безперечно, має ґрунт у приватній топології її автора. І органічність цієї теорії – головної частини мистецького світогляду Б. І. Антонича – у тому, що в своєму формуванні вона є синтетичною: з одного боку, через освіту, знання, досвід польської культури і світового модернізму (гімназія та університет), а з другого боку, через відчуття органічності національного вкорінення (Лемківщина, родина, неформальна діяльність в гімназії і позауніверситетська активність). Оскільки Б. І. Антонич розвивався крізь призму різних культур і досвідів, то й не дивно, що його «національне мистецтво» як творчо-інтелектуальний феномен має у своїй основі і закладене в дитинстві, і розвинуте пізніше під час освіти та неформального спілкування.

Отож, феноменологічний спосіб погляду – через розгляд та аналіз життєвого світу – опуклює і надає виразніших форм розмитим контурам інтелектуальної біографії Б. І. Антонича. Феноменологічна рамка, накладаючись на реалії Антоничевого життєвого світу, підтверджує його наскрізність, гармонійність, кореляцію між топосом, тропосом і антропосом, постійне накладання фреймів, а отже – постійне повертання до дитинства, актуалізацію його у дорослих формах віднайдення ідентичності. Важливо те, що Антоничево повернення у дитинство і занурення у нього проявлялося не тільки у художній творчості, а й в осмисленні та інтерпретації мистецтва, формуванні світоглядно-естетичних принципів і конструюванні основоположних засад мистецької теорії.